

ANDREJAUS SACHAROVO DEMOKRATIJOS PLĖTROS TYRIMŲ CENTRO
PARODA *ANDREJUS DMITRIJEVIČIUS SACHAROVAS – EPOCHOS ŽMOGUS*

Daugybė lietuvių nešiojasi giliai išsisknijusią neapykantą viskam, kas nors mažumėlei dvelkia sovietine Rusija. Be abejo, yra ir tokių, kurie tebekartoja žodžius „prie rusų buvo geriau“, ir tokių, kurie sugebėjo atsikratyti bet kokio šališkumo šios šalies atžvilgiu. Tačiau neginčytina yra tai, jog dauguma lietuvių iki šiol neigiamai vertina sovietų okupaciją ir agresyviuosius Rusijos Federacijos užsienio politikos veiksmus (Kojala 2020), dėl ko tebejaučiamas neigiamas požiūris į Rusiją. Nieko nuostabaus – juk psichologinė žala, padaryta vyresniajai kartai, yra tokia gili, jog ji persidavė vaikams bei vaikaičiams. Matome, kaip valdžia ieško būdų keisti vienu ar kitu produktų ir paslaugų tiekėjų, kad išvengtų rusišku pavadinimų viešųjų pirkimų dokumentuose. Girdime, kaip mokančiųjų rusų kalbą gretos retėja, o mokyklose pirmumas atiduodamas vokiečių ar prancūzų kalboms. Tad rusiška nepažįstamo žmogaus pavardė asocijuojasi su „vienu iš jų“ – nelemtųjų okupantų, Putino marionečių.

Andrejaus Sacharovo vardas daugeliui vyresniosios kartos atstovų yra girdėtas ir neturi neigiamų sąsajų, tačiau jaunoji karta jo beveik nepažįsta – kaip ir daugumos kitų disidentų. Tad pirmoji mintis, šovusi į galvą išgirdus šį rusišką vardą, gali būti klaidinga. Vytauto Didžiojo universiteto Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centras ne veltui rengia daugybę renginių ir kampanijų, skirtų susipažinti su juo ir kitais buvusiaisiais disidentais. Viena tokių iniciatyvų – Vilniaus rotušėje parengta paroda Sacharovo gimimo šimtmečiui paminėti. Joje ne tik garsaus disidentų pasiekimai, gyvenimo kelio pakilimai ir nusileidimai, bet ir istorinės aplinkybės, provokavusios visa tai. Parodoje atskleidžiamas ne tas „piktadarys“, kurį įprastai matome savo mintyse, o humanistas, turėjęs šviesų ir viltingą žvilgsnį.

Savo, kaip itin talentingo fiziko, karjerą Sacharovas pradėjo sovietų laikais. Karo metu gyvenimo kelias gali pasikeisti staiga – taip įvyko ir Sacharovui, kurį sukrėtė

žinios apie Hirosimos ir Nagasakio bombardavimą atominėmis bombomis. Tais neramiais laikais fizikos mokslas nebegalėjo būti neutralus – Jungtinių Amerikos Valstijų veiksmai įrodė, kad mokslas galėjo būti pasitelktas ir naikinamosios jėgos kūrimui, o į tai atsakyti nutarė ir Sovietų Sąjunga, pradėjusi telkti talentingus mokslininkus atominiam ginklui kurti. Sacharovas taip pat buvo įtrauktas į atominį ginklų programą ir ne tik dalyvavo atominės bombos kūrimo projekte, bet ir vadovavo konstruojant vandenilinę bombą. Tačiau parodoje atskleidžiama, jog moralė Sacharovui nuolat kuždėjo, jog toks metodas taikai pasaulyje užtikrinti netinka, jo manymu, vienai valstybei turėti tokį galingą naikinamąjį ginklą nevalia. Tad darbas su naikinamosios jėgos projektais Sacharovui tapo priimtinas nepaisant visų darbo po sovietų sparnelių teikiamų privalumų. Fizikas ne kartą bandė įtikinti tuometinį SSRS lyderį Nikitą Chruščiovą nevykdyti branduolinių bandymų, bet ilgą laiką jo pastangos buvo bevaisės.

Visgi iš prigimties humanistas Andrejus Sacharovas nepaliovė siekti teisingumo. Paroda atskleidžia, kad Sacharovo gyvenimo kelias tapo vis komplikuočiau, tad skatina apmąstyti įtampą, kylančią tarp materialinių ir moralinių vertybių, susidariusi krizinėms situacijoms. Sacharovas pamažu atsitraukė nuo branduolinio ginklo kūrimo darbų ir vis daugiau dėmesio skyrė žmogaus teisių klausimams, ypač į valdžią atėjus Leonidui Brežnevui, kai prasidėjo aktyvus disidentų persekiojimas. Garsus fizikas tapo ne tik vienu pagrindinių disidentų balsų, bet ir politiniu aktyvistu. Dėl žmogaus teisių ir minties laisvės gynimo negalėdamas tęsti savo karjeros, jis ir toliau vykdė mokslinius tyrimus, publikavo mokslinius teorinės fizikos darbus ir naudojosi savo, kaip didžio mokslininko, autoritetu kreipdamasis į valdžią ir siūlydamas demokratizuoti sovietinį režimą. Sacharovas buvo pripažintas pasaulio lygio politiniu mąstytoju ir humanistu – už tai jam skirta Nobelio taikos premija. Tačiau Sovietų Sąjungoje jis buvo užsitraukęs valdžios rūstybę, persekiotas KGB, o galiausiai išstremtas į Žemutinio Naugardo pakraštį – taip siekta apriboti jo išorinius kontaktus. Labiausiai įkvepia tai, kad net ir tokios valdžios sankcijos Sacharovo nesustabdė – ryšiu su išoriniu pasauliu tapo jo žmona Jelena Bonner, kuri perduodavo jo rašytus tekstus Vakarams, rengdavo spaudos konferencijas ir informuodavo pasaulį apie vyro būklę. Tiesa, po kelių metų Jelena Bonner taip pat buvo izoliuota nuo išorinio pasaulio ir uždaryta kartu su Sacharovu. Izoliuotas, bado streikų ėmėsis Sacharovas sulaukė tarptautinio palaikymo, o SSRS valdžia buvo smerkiama už jo izoliaciją, tad po septynerių metų tremties, 1986-ųjų gruodį, tuometinis SSRS lyderis Michailas Gorbačiovas sutiko išlaisvinti fiziką bei jo žmoną. Tai buvo pirmasis viltingas ženklas, rodantis, jog realios permainos įmanomos. Grįžęs į Maskvą Sacharovas toliau aktyviai dalyvavo pertvarkant Sovietų Sąjungą, ragino kurti demokratišką valdžią, bet 1989-ųjų gruodžio 14 dieną staiga mirė – trūko vos kelių mėnesių iki pokyčių, kuriems jis taip advokato.

Net ir toks trumpas Sacharovo pristatymas sufleruoja, kad jis nėra tas „piktadarys rusas“ ir jau metas suvokti, kad psichologinė žala, kurią perėmėme iš savo tėvų bei senelių, diktuoja mūsų nusistatymus, kurie neretai būna klaidingi ir neski-ria valdžios nuo tautos. Buvau nustebusi pamačiusi vyresniosios kartos atstovus, einančius į parodą su dideliu nekantrumu ir noru sužinoti dar daugiau apie jiems girdėtą, drąsią viltį nešusią asmenybę. Tuo tarpu jaunimas atrodė sutrikęs, pamatęs istorijos vadovėliuose neaprašytą Sovietų Sąjungos šviesulį. Paroda, skirta Sacharovo šimtmečiui, ne tik supažindino lankytojus su šio žmogaus biografija – ji taip pat provokavo permąstyti savo kultūrinius nusistatymus.

Tiesa, nepaisant kažkur giliai sąsmonėje iškiepyto priešiško Rusijai, jaunoji karta sovietinių sąsajų mažai ir bepauso. Tų laikų problemos, išgyvenimai ir iššūkiai mūsų kartai neatrodo aktualūs gyvenant laisvoje, demokratiškoje, Vakarų pavyzdžiu sekančioje šalyje. Net ir dabartinė Rusija atrodo tolima ir svetima. Rodos, mes visiškai skirtingų kultūrų tautos. Buvęs diplomatas, Nepriklausomybės atkūrimo akto signataras Petras Vaitiekūnas interviu (šių eilučių autorei) yra pastebėjęs, jog šis barjeras, neleidžiantis rusams tapatintis su baltais, o baltams – su rusais, ir yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl Baltijos šalys nuėjo demokratijos keliu, o Rusija vis dėlto ne: mat jie neįtikėjo, kad tai, kas tiko baltams, gali būti pritaikyta ir Rusijos tautiečiams.

Nors socialinių, ekonominių ir politinių problemų netrūksta ir Lietuvoje, atrodo, kad jos visai kitokios nei sovietinėje Rusijoje – niekas nebesikėsina į mūsų gimtąją kalbą, į mūsų žodžio ar tikėjimo laisvę, o sprendimus už mus priima mūsų pačių išrinkti atstovai. Tačiau net ir šalyse, kuriose galime kurį laiką jaustis patogiai, viskas gali labai greitai apsiversti aukštyn kojomis, ką įrodo Ukrainos, Vengrijos bei Lenkijos pavyzdžiai. Šiose šalyse komfortiškas gyvenimas staiga vėl tapo nuolatine kova už savo teises, o kartais net ir būvį. Be to, Sacharovo gyvenimo tikslai puikiai atvaizduoja, jog ir anais, ir šiais laikais žmonija susiduria su labai panašiomis problemomis. Sacharovas rašė tekstus apie klimato kaitą ir ginklavimosi varžybų keliamą grėsmę ekologijai, nuolat kovojo už fundamentalias žmogaus teises ir siekė taikaus pasaulio. Ar tai ne tos pačios vertybės, už kurias stoja ir šių laikų visuomenė? Be to, Sacharovas nebuvo išskirtinis oratorius ar itin drąsus ir entuziastingas minios balsas – tai buvo paprastas, bet ypatingas, kuklus ir daug pasakyti turėjęs žmogus, kuris tarptautinę visuomenę pavergė savo mintimis, principais, išsilavinimu ir humanišku, o ne kartą per šimtą metų užgimstančia charizma. Tai įrodo, jog nesvarbu, ar esi intravertas, ekstravertas, nerimo kamuojamas ar drąsos savyje tebeieškantis asmuo – kiekvienas iš mūsų galime ir turime ginti tai, kas yra viso pasaulio santvarkos pamatas – žmogų ir jo laisves.

LITERATŪRA

Geopolitikos ir tarptautinės politikos bei grėsmių suvokimo tyrimas. Red. Linas Kojala. Vilnius: Rytų Europos studijų centras, 2020.